

Αρχειακές διαθεσιμότητες και ιστορία της ελληνικής νεολαίας: η περίπτωση της EMIAN

Ζήσιμος Χ. Συνοδινός

Τα τελευταία 25 χρόνια αναπτύχθηκε με σταθερό βηματισμό, ως ιδιαίτερος κλάδος της νεοελληνικής ιστοριογραφίας, η ιστορία της ελληνικής νεολαίας και της νεότητας. Σ' αυτή την κατεύθυνση αποφασιστικός βεβαίως υπήρξε ο ρόλος της ίδρυσης του Ιστορικού Αρχείου Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ), που με τα ερευνητικά του προγράμματα διαμόρφωσε ένα νέο πεδίο αναφοράς στην ιστορική έρευνα, προσεγγίζοντας διεπιστημονικά και εμβαθύνοντας σε μια σειρά ζητημάτων που αφορούσαν τη νεολαία.

Στη συνέχεια είδαμε ερευνητές παλαιούς και δόκιμους, πανεπιστήμια, ερευνητικά κέντρα και αρχειακούς φορείς να αντιμετωπίζουν με διαφορετική ματιά τα θέματα της ιστορίας της νεότητας, αξιοποιώντας βαθμηδόν έναν αρχειακό πλούτο κάπως «παραμελημένο», δίνοντας παράλληλα το έναυσμα για νέες επισημάνσεις, ταξινομήσεις και αποτιμήσεις του σχετικού τεκμηριωτικού υλικού, οι οποίες με τη σειρά τους τροφοδοτούσαν καινούργια πεδία στην επιστήμη και την έρευνα.

Εν τω μεταξύ δημιουργήθηκαν νέοι θεσμοί, ιδρύματα και φορείς, όπως τα ιστορικά αρχεία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), το Ίδρυμα «Ανδρέας Λεντάκης», το Ίδρυμα Γ. Παπανδρέου, η Εταιρεία Διάσωσης Ιστορικών Αρχείων (ΕΔΙΑ) κ.ά., που έφεραν στο φως καταχωνιασμένα, αποκρυμμένα, ξεχασμένα, εν πολλοίς άγνωστα μέχρι τότε αρχειακά σύνολα για τη νεολαία, αφού αρκετά από αυτά ήταν στην κατοχή ιδιωτών ή πολιτικών προσωπικοτήτων, τα οποία με τη σειρά τους εμπλούτισαν τις υπάρχουσες πηγές και ενίσχυσαν περαιτέρω το ενδιαφέρον των ερευνητών.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα εντάσσεται και η πρωτοβουλία παλαιών μελών και στελεχών της Ν.ΕΔΑ και των λαμπράκηδων να συστήσουν το 2000 την Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας (EMIAN), φορέα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα που είχε στόχο, σύμφωνα με το καταστατικό του:

«τη συγκέντρωση, ταξινόμηση και διαφύλαξη... αρχείων των οργανώσεων της ελληνικής νεολαίας, στα οποία θα έχει ελεύθερη πρόσβαση οιοσδήποτε ενδιαφερόμενος,

[την] προώθηση της μελέτης της ιστορίας των οργανώσεων της αριστερής νεολαίας και [την] ανάδειξη της δράσης και της συμβολής τους στην πολιτική ζωή, στους κοινωνικούς αγώνες, στον αγώνα για τη δημοκρατία και τη διάδοση των αριστερών ιδεών από το τέλος του εμφυλίου πολέμου μέχρι και την κατάρρευση της στρατιωτικής δικτατορίας, καθώς και [τη] συστηματική πληροφόρηση του ελληνικού λαού και ιδιαίτερα της νεολαίας για την ιστορία του αριστερού κινήματος της νεολαίας».

Οι πρώτοι λοιπόν εταίροι της, στελέχη και δραστήρια μέλη αριστερών οργανώσεων και ομάδων νεολαίας της εποχής 1950–1974, με βαθύ το αίσθημα της ιστορίας, χωρίς πολιτικές σκοπιμότητες ή προσωπικές φιλοδοξίες, έθεσαν επιτακτικό το αίτημα ενημέρωσης της ελληνικής κοινωνίας και της νεολαίας μας για τα τεκταινόμενα στις δεκαετίες του '50 και του '60, μια εποχή κρίσιμη για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της χώρας· εποχή σημαντικών πολιτικο-κοινωνικών και πολιτιστικών επιτευγμάτων, που συντελέστηκαν με την ενεργή συμμετοχή των νέων της Αριστεράς αλλά και του ευρύτερου δημοκρατικού χώρου.

Αφορμή είχε αποτελέσει η μέχρι τότε ελλιπής έρευνα και η υποβάθμιση της ιστορικής προσφοράς της νέας γενιάς, και ιδιαίτερα της νεολαίας της Αριστεράς, που άνθισε και αγωνίστηκε με σθένος και αξιοπρέπεια για στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα, πολιτική, κοινωνική και πολιτιστική χειραφέτηση τη χρονική περίοδο μεταξύ της λήξης του εμφυλίου και της χουντικής εκτροπής.

Μερικοί από αυτούς έκαναν και τις πρώτες προσφορές σπάνιου αρχαιικού υλικού: Ο Αριστείδης Μανωλάκος, ο Μάκης Παπούλιας, ο Γιάννης Καούνης, ο Γιάννης Γιανουλόπουλος, η Αθηνά Νικολάου, ο Νίκος Κιάος, ενώ είχε προηγηθεί η σημαντική κατάθεση του Ξενοφώντα Γιαταγάνα. Ακολούθησαν άλλες μικρότερες ή μεγαλύτερες δωρεές από τους υπόλοιπους (Γ. Χατζόπουλο, Γ. Πετρόπουλο, Χρ. Ρεκλείτη, Θ. Καλαφάτη, Στ. Στεφάνου) και αναζητήθηκαν έγγραφα, φυλλάδια, περιοδικά και παντός είδους τεκμήρια από παλαιούς ή νεότερους φίλους, συντρόφους και συναγωνιστές τους (Δ. Παληό, Μπ. Γεωργούλα, Ηλ. Στάβερη, Π. Βλάσση, Ρηνιώ Μίσσιου κ.ά.).

Σιγά σιγά με κόπους και δυσκολίες συγκεντρώθηκε αξιόλογο πρωτογενές υλικό, το οποίο αναγνωρίστηκε, ταξινομήθηκε και περιγράφηκε σύμφωνα με τους βασικούς κανόνες της αρχειονομίας, από μια μικρή ομάδα αρχειονόμων και μελετητών, μελών και φίλων της Εταιρείας, με στόχο να αποδοθεί στην έρευνα όσο το δυνατόν συντομότερα. Έτσι δημιουργήθηκαν οι αρχειακές συλλογές της EMIAN

(8 αναπτυγμένες και 23 μικρότερες σήμερα), που όλες τους φέρουν το όνομα του παραγωγού ή καταθέτη τους και απηχούν συνήθως τα ενδιαφέροντα, την ιδεολογική αφετηρία, τη δράση και το ρόλο του συλλέκτη τους.

Οι συλλογές περιέχουν ποικίλα τεκμήρια που συγκέντρωσαν, διαφύλαξαν και διέσωσαν, με μεγάλους κινδύνους, στελέχη και μέλη οργανώσεων του φοιτητικού και νεολαιίστικου αριστερού κινήματος της περιόδου 1950–1974. Δικά τους γραπτά ή συναγωνιστών τους, πρακτικά και αποφάσεις συλλογικών σωμάτων, σπουδαστικών συλλόγων, οργανώσεων και κινήσεων, αλληλογραφία, ανακοινώσεις, υπομνήματα, διακηρύξεις-προκηρύξεις φοιτητικών οργανώσεων, πολιτικών νεολαιών και κινήσεων, εσωκομματικά-οργανωτικά κείμενα, πολυγραφημένα παράνομα φύλλα, κείμενα και αποκόμματα τύπου για την παιδεία, μπροσούρες, δελτία, εφημερίδες, φυλλάδια, νεανικά περιοδικά, εφημέρια κ.ά. Αρκετά μάλιστα είναι σπάνια ή δυσεύρετα σε άλλες πρωτογενείς πηγές που απόκεινται σε παρεμφερείς αρχειακούς φορείς. Συνυπάρχουν το τυχαίο, το αυθόρμητο και το οργανωμένο, το επαναστατικό, το φαντασιακό και το κομφορμιστικό.

Ως προ το περιεχόμενό τους, το μεγαλύτερο μέρος των συλλογών αφορά την τριτοβάθμια εκπαίδευση και το σπουδαστικό κίνημα της εποχής (ΔΕΣΠΑ, αγώνας για το 15% για την παιδεία, ΕΦΕΕ, πανσπουδαστικά συνέδρια, φοιτητικοί σύλλογοι και σχολές, εργαζόμενοι μαθητές-φοιτητές, 1–1-4, κλπ.), τις πολιτικές οργανώσεις της νεολαίας, με επίκεντρο τη δράση της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, το Κυπριακό, το κίνημα της ειρήνης, τα ξένα απελευθερωτικά κινήματα, τον πολιτισμό. Αξιόλογο επίσης είναι το υλικό για τη δικτατορία και τον αντιδικτατορικό αγώνα στην Ελλάδα και το εξωτερικό, και την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης (σπουδαστικά-μαθητικά, πολιτικές νεολαίες, κόμματα και πολιτικές οργανώσεις, κυρίως ΚΚΕ Εσ., «Ρήγας Φεραίος», πολιτικά, εργατικά και κοινωνικά ζητήματα κ.ά.).

Όλα τα παραπάνω ως μικρές ιδιωτικές συλλογές δεν μπορούμε φυσικά να ισχυριστούμε ότι, από πλευράς ποσότητας δεδομένων, μπορούν να καλύψουν από μόνα τους σύνθετες έρευνες. Εμπεριέχουν όμως σημαντικά και εν πολλοίς μοναδικά στοιχεία, που ρίχνουν φως σε αρκετά ζητήματα της νεολαίας της περιόδου από τη λήξη του εμφυλίου μέχρι τη μεταπολίτευση.

Παράλληλα με τη συγκρότηση των αρχειακών συλλογών, η Εταιρεία ξεκίνησε, πάλι με δωρεές ή πρωτοβουλίες μελών και φίλων, τη δημιουργία

φωτογραφικού αρχείου, αρχείου προφορικής ιστορίας καθώς και μιας μικρής βιβλιοθήκης.

Το φωτογραφικό αρχείο της EMIAN περιλαμβάνει σήμερα πάνω από 50 φωτογραφικές συλλογές με 1.500 περίπου φωτογραφίες που αφορούν κυρίως δραστηριότητες και πρόσωπα από τα χρόνια της έντονης δράσης της αριστερής νεολαίας των δεκαετιών του 1950 και 1960 έως και τα χρόνια της δικτατορίας. Οι εργασίες τακτοποίησης και περιγραφής τους είναι σε εξέλιξη, ενώ ένα τμήμα του φωτογραφικού συνόλου έχει ήδη ψηφιοποιηθεί.

Το αρχείο προφορικών μαρτυριών αποτελείται από μαγνητοφωνημένες συζητήσεις και συνεντεύξεις με άτομα που πρωταγωνίστησαν ή συμμετείχαν σε διάφορες φάσεις του νεολαιίστικου και φοιτητικού κινήματος της εποχής 1950–1974. Με την ανάπτυξη προγραμμάτων και σεμιναρίων προφορικής ιστορίας, και σε συνεργασία με πανεπιστημιακά ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα, στοχεύουμε σε περαιτέρω αξιοποίηση της μνήμης, των προσωπικών μαρτυριών των μελών και φίλων, πρωταγωνιστών αυτής της γενιάς, της «ζώσας ιστορίας».

Η Βιβλιοθήκη της EMIAN περιέχει βιβλία και σειρές περιοδικών που αφορούν τη δράση της ελληνικής νεολαίας, την πολιτική και κοινωνική ιστορία του νεοελληνικού κράτους, καθώς και την πορεία της Αριστεράς και των ανθρώπων της κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Τα τελευταία χρόνια εμπλουτίζεται με νέες προσφορές-δωρεές από εκδοτικούς οίκους, βιβλιοπωλεία και από μέλη ή φίλους. Αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του όλου τεκμηριωτικού υλικού και αξιοποιείται σε μεγάλο βαθμό από τους επισκέπτες-ερευνητές.

Αξιόλογο μέρος των αρχείων της EMIAN συνιστά η συλλογή του ημερήσιου και περιοδικού νεολαιίστικου τύπου της μεταπολεμικής περιόδου έως τη δεκαετία του '80. Αποτελείται κυρίως από δυσεύρετα και σπάνια νεολαιίστικα φύλλα, μπροσούρες, ενημερωτικά δελτία, φυλλάδια και λοιπές εκδόσεις πολιτικών νεολαιών και οργανώσεων, φοιτητικών-σπουδαστικών συλλόγων, οργανώσεων και κινήσεων, ξένα και διεθνή δελτία νεολαίας, αντιδικτατορικά φύλλα κ.ά. Η Εταιρεία έχει ξεκινήσει τη συστηματική καταγραφή και ψηφιοποίησή τους για ευρύτερη χρήση τους.

Όπως γίνεται αντιληπτό, η EMIAN, όπως αναφέρεται άλλωστε και στο καταστατικό της, έχει υιοθετήσει την πολιτική των ανοικτών αρχείων, που αποβλέπει στη γενικότερη κοινωνική αυτογνωσία και χειραφέτηση. Τα ταξινομημένα αρχεία της

είναι ανοικτά και προσβάσιμα σε όλους τους ενδιαφερόμενους, χωρίς κανενός είδους περιορισμό και διάκριση.

Επίσης βασικό άξονα της αρχειακής της πολιτικής αποτελεί η συνεργασία με άλλους φορείς, συναφή ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα, στη βάση της ισότητας και της αμοιβαίας συνέργειας, καθώς και η ανάπτυξη κοινών πρωτοβουλιών για την επισήμανση, αξιοποίηση και προβολή των πηγών της ιστορίας της ελληνικής νεολαίας.

Θα κάνουμε μια πολύ μικρή παρένθεση, για να αναφερθούμε επιγραμματικά σε έναν αποφασιστικό παράγοντα στη δημιουργία της EMIAN και τη συγκρότηση των αρχείων της. Εννοούμε, φυσικά, τον γνωστό και αγαπητό σε πολλούς από εμάς Στέφανο Στεφάνου, έναν από τους πολιτικούς καθοδηγητές των νεολαίων της Αριστεράς στη δεκαετία του '60 και εξέχον στέλεχος του ελληνικού αριστερού κινήματος.

Ο Στέφανος, ο παλαιότερος και ανεκτίμητος «φίλος» της EMIAN, με τον ενθουσιασμό του εφήβου μάς συντόνιζε, μας ενθάρρυνε και μας καθοδηγούσε σε ό,τι αφορούσε όλες τις φάσεις της τεκμηριωτικής δουλειάς. Δεν υπολόγισε ούτε κόπους, ούτε δυσκολίες. Έτρεξε να συλλέξει αρχεία, να πείσει διστακτικούς δωρητές, να μελετήσει πρώτος, να οργανώσει και να περιγράψει το συγκεντρωμένο υλικό, να αναγνωρίσει συντάκτες χειρογράφων, να μας κατευθύνει και να λύσει απορίες μας, διηγούμενος παράλληλα, με τον δικό του συναρπαστικό τρόπο, στιγμιότυπα και γεγονότα της αγωνιστικής δράσης της νεολαίας εκείνης της εποχής. Ετοίμασε, μόνος του σχεδόν, τα δύο καλαίσθητα τεύχη του *Δελτίου* της Εταιρείας, ενώ με την εργώδη προσπάθειά του, τις στέρεες γνώσεις του, την υπομονή και την επιμονή του, καταφέραμε να ολοκληρώσουμε το *Γενικό Ευρετήριο* των αρχείων της EMIAN το 2010. Οφείλουμε να τον ευχαριστήσουμε από καρδιάς, για άλλη μία φορά, για όσα προσέφερε και συνεχίζει να προσφέρει στην Εταιρεία, συμμετέχοντας ενεργά σε όλες τις δράσεις της, προτείνοντας γόνιμες σκέψεις, καθοδηγώντας μας σεμνά, βοηθώντας τους ερευνητές, κυρίως τα νέα παιδιά, στα οποία αφιερώνει πολύ από το χρόνο του.

Επανερχόμενοι στη δράση της EMIAN, επισημαίνουμε ότι στα έντεκα χρόνια λειτουργίας της έχει διοργανώσει πλήθος εκδηλώσεων επιστημονικού, πολιτικού και κοινωνικού χαρακτήρα. Αναφέρουμε ενδεικτικά:

· Το 2002, τις ημερίδες για τη νεολαία 1951–1967, στο τριήμερο για τα «50 χρόνια από την ίδρυση της ΕΔΑ» και για την «Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη και τον αντιδικτατορικό αγώνα»

· Το 2005, το δεκαήμερο «αφιέρωμα στα 40 χρόνια από την ίδρυση της ΔΝΛ», σε συνεργασία με τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, καθώς και την πολιτική εκδήλωση μνήμης για τα Ιουλιανά του '65 και τον Σωτήρη Πέτρουλα

· Την ημερίδα για την *Πανσπουδαστική* 1956–1967, το 2006, το συνέδριο «Ελληνική νεολαία 1956–2006: Αγώνες για την παιδεία», σε συνεργασία με το Ινστιτούτο «Νίκος Πουλαντζάς», το 2007, και την ημερίδα «Νεολαία και αρχεία», σε συνεργασία με την Ελληνική Αρχαική Εταιρεία, το 2008

· Το 2010 τις εκδηλώσεις τιμής πρώτα για τα «45 χρόνια από το Α΄ Συνέδριο της (προδικτατορικής) ΕΦΕΕ» και δεύτερο για το «Δ΄ Πανσπουδαστικό Συνέδριο», που συνδυάστηκε με την εντοίχιση αναμνηστικής πλάκας στα πρώτα γραφεία της ΕΦΕΕ, στη διασταύρωση των οδών Πανεπιστημίου και Κοραή· και οι δύο εκδηλώσεις σε συνεργασία με το Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών

· Τις επιτυχημένες εκδηλώσεις-παρουσιάσεις βιβλίων, όπως η ποιητική συλλογή του Νίκου Αντωνάτου *Θητεία — 619 Τ. Πεζικού (Κόρινθος, Εράτυρα, Γρεβενά)* το 2007, το μυθιστόρημα του Θανάση Σκρουμπέλου *Μπλε καστόρινα παπούτσια. Μια ροκ ιστορία από τις παραγμένες μέρες του '64* το 2009, η μαρτυρία για τον αντιδικτατορικό αγώνα στην Ευρώπη του Πέτρου Βλάσση *Διαδρομές ζωής, πολιτική και πολιτικοί* το 2010, το *Γενικό ευρετήριο των Αρχείων της ΕΜΙΑΝ* στο ίδιο έτος, και η προσωπική κατάθεση του Λευτέρη Τσίλογλου *Κι όμως ήταν όμορφα* το 2011.

· Τέλος, δεν έλειψαν οι παρεμβάσεις στο κοινωνικό και πολιτικό πεδίο, όπως τα υπομνήματα στο Υπουργείο Παιδείας για τη διδακτική ύλη στο μάθημα της ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ή οι τιμητικές εκδηλώσεις μνήμης για παλαιά στελέχη του νεολαιίστικου κινήματος, όπως για τον Γιάννη Πετρόπουλο, ιδρυτικό μέλος της και στέλεχος του ελληνικού εργατικού κινήματος, και οι διάφορες πολιτιστικές, κοινωνικές-ψυχαγωγικές εκδηλώσεις που έφεραν εγγύτερα τους ανθρώπους της γενιάς, ανανεώνοντας τις γνωριμίες και διαμορφώνοντας ειλικρινείς δεσμούς με την Εταιρεία

Αξίζει ακόμη να αναφερθεί το εύρος των συνεργασιών με ποικίλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, ιδρύματα και οργανισμούς, όπως το Ιστορικό

Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, η Βιβλιοθήκη της Βουλής, τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας, το Ινστιτούτο «Νίκος Πουλατζάς», το Ίδρυμα «Ανδρέας Λεντάκης», ο Σύνδεσμος Εκδοτών και Βιβλιοπωλών Αθήνας, το Μορφωτικό Ίδρυμα Ενώσεως Συντακτών Μακεδονίας και Θράκης κ.ά.

Από τα δημοσιεύματα της Εταιρείας, που ξεκίνησαν το 2005 με την έκδοση των δύο φύλλων του *Δελτίου* της, επισημαίνουμε τα πρακτικά της ημερίδας *Νεολαία και Αρχεία*, το 2008, το *Γενικό Ευρετήριο των αρχείων της EMIAN* το 2010 και το νέο ετήσιο περιοδικό της με τον τίτλο *Αναδρομές*, του οποίου κυκλοφόρησε το πρώτο τεύχος τον Ιανουάριο του 2011. Εκτιμούμε ότι η έκδοση του περιοδικού (ετοιμάζεται η έκδοση του δεύτερου ετήσιου τεύχους) έρχεται να καλύψει με επιτυχία σημαντικά ζητήματα για τη νεολαία και τα αρχεία που την αφορούν, ενώ η καλή αποδοχή που βρήκε από την κριτική συνιστά μια αισιόδοξη υποθήκη για το μέλλον του.

Τα τελευταία χρόνια η EMIAN κατάφερε να επιταχύνει το βηματισμό της. Ενίσχυσε τις υποδομές της, ανοίχτηκε στο ερευνητικό κοινό, διεύρυνε τις συνεργασίες της. Μάλιστα μετά την έκδοση, το 2010, του *Γενικού ευρετηρίου* των αρχείων της επιτεύχθηκε καλύτερη λειτουργία του αναγνωστήριου με διαρκώς αυξανόμενη την προσέλευση των ερευνητών. Μέχρι σήμερα πάνω από 70 ερευνητές έχουν κάνει χρήση των αρχείων της για τη συγγραφή διατριβών, μονογραφιών και άλλων δημοσιεύσεων.

Η εγκατάσταση και λειτουργία της ιστοσελίδας της (www.emian.gr) το 2011 ήρθε επίσης να ενισχύσει τη δημόσια εικόνα της και να συμβάλει αποφασιστικά σε μια πιο συστηματική ενημέρωση και αυξημένη προσέλευση των επισκεπτών-ερευνητών.

Ως επιστέγασμα αυτών των προσπαθειών μπορεί να θεωρηθεί και η πραγματοποίηση, το εαρινό εξάμηνο του 2011, στο αναγνωστήριο της EMIAN μεταπτυχιακού σεμιναρίου του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου με θέμα «Ιστορική συγκρότηση του ελληνικού φοιτητικού κινήματος και η παρέμβασή του στην κοινωνική δυναμική στη διάρκεια του 20ού αιώνα» υπό τον καθηγητή Θανάση Καλαφάτη, πρόεδρο Δ.Σ. της EMIAN.

Θέλουμε να πιστεύουμε ότι η ποικίλη δραστηριότητα της Εταιρείας όλα αυτά τα χρόνια από την ίδρυσή της συνέβαλε αφενός στην έναρξη μιας ευρείας συζήτησης επί διαφόρων πλευρών του κινήματος της νεολαίας του '60 και αφετέρου στην

προσέγγιση νεότερων ανθρώπων, είτε αυτοί εκκινούν από επιστημονικά-επαγγελματικά ενδιαφέροντα είτε έλκονται από ιδιαιτερότητες της εποχής με την οποία ασχολείται η EMIAN και επιθυμούν να πλουτίσουν τις γνώσεις τους στη σύγχρονη ελληνική κοινωνική ιστορία.

Τέλος, όσον αφορά τις προοπτικές τέτοιων προσπαθειών στη μακρά περίοδο κρίσης που διανύουμε ως χώρα και ως κοινωνία, δεν μπορούμε να πούμε ότι δεν ανησυχούμε κι εμείς για το μέλλον όλων αυτών των πολιτιστικών ερευνητικών οργανισμών που κινδυνεύουν να μείνουν εγκαταλελειμμένοι από το σημερινό κράτος, χωρίς οικονομικές δυνατότητες και πόρους, στο έλεος μιας αδηφάγου αγοράς. Για το λόγο αυτό χρειάζεται επαγρύπνηση και συσπείρωση, διεύρυνση της συνεργασίας μας και κοινές πολιτικές αλληλεγγύης και αλληλοστήριξης. Οφείλουμε ως θεσμοί, ιδρύματα και φορείς να ανοιχτούμε περισσότερο στην ελληνική κοινωνία, να διεκδικήσουμε το αυτονόητο, την οικονομική στήριξη που θα μας επιτρέψει να διατηρήσουμε το στίγμα μας, διασώζοντας έτσι ένα ιδιαίτερο κομμάτι του πολιτισμού μας ως λαού και ως έθνους.